

אובייקטים או סובייקטים?

הערות מושגיות על הדה-פוליטיזציה של הסוגיה

מאת: ד"ר ענת מטר*

אני מבקשת לפתוח את המושב העוסק בשאלת הגדרתם של האסירים בהם אנו דנים בהצעתו של אסיר העולם וליד דקה. וליד מרצה את עונשו למעלה מעשרים שנה, ומאסר העולם שלו נקצב רק לאחרונה ועומד על ארבעים וחמש שנה. במאמר שפרסם בגיליון עדאלה האלקטרוני לפני חודשים אחדים¹, מציע דקה את הכינוי "אסירים פוליטיים" במקום "אסירים ביטחוניים" כמתאים יותר לאסירים הערבים אשר הורשעו בעבירות נגד בטחון המדינה – אבל לא, למשל, לאסירים יהודים מסוגם של יונה אברושמי, יגאל עמיר ועמי פופר. טיעונו של דקה פשוט: בחינת הנתונים מראה שלא המניע הפוליטי והרקע הפוליטי לפעולה הם אמות-המידה לסיווג הפוליטי, כלומר, להיותם של האסירים המכונים "ביטחוניים" אסירים פוליטיים; הפוליטיות נובעת משיתוף הפעולה הטוטלי של המערכת נגד האסירים הערבים, מן האפליה המובנית נגדם בכל שלב – החל במעצר ובשיפוט וכלה בנורמות השחרור. למעשה, סביב התיזה הזו שמציע דקה סובב הכנס שלנו כולו. אני מבקשת להציע כאן בכמה מילים המשך למחשבתו של וליד דקה. אבל לפני כן, אצטט מתוך מאמרו כמה מילים המבהירות את חשיבות שאלת הסיווג:

במה אנחנו עוסקים כאן? בהגדרה? האם הגדרה זו או אחרת בכוחה להוסיף או לגרוע במשהו את תנאי מאסרם של אסירים, או לשחרר את אלה שאנו מבקשים לשחרר? התשובה היא: כן! ההגדרה שאנו תובעים היא הגדרה פוליטית ולא משפטית, ונגזרת ממנה לא רק עמדה ערכית תיאורטית, אלא מעשית פוליטית. אנו מעמידים הגדרה פוליטית אחת כנגד הגדרה פוליטית אחרת: "אסירים ביטחוניים". הגדרה אחרונה זו, שטבעו אותה מערכות הביטחון, ובראשן שירות בתי הסוהר, התפתחה מהגדרה סתמית ל"צרכים אדמיניסטרטיביים", עפ"י פקודת שב"ס, וקיבלה מעמד משפטי חדש בערכאות השונות בפני בתי המשפט. מעמד זה מצדיק היום את הרעת תנאי מאסרם של ה"אסירים הביטחוניים" ביחס לאסירים המוגדרים כאסירים פוליטיים.

דברים נכונים אלה מבהירים את החשיבות הכפולה של שאלת הסיווג – פרגמטית ופוליטית. והנה, חיזוק לטענה על אודות חשיבות הסיווג ניתן למצוא דווקא בדבריה ההפוכים-לכאורה של שרת החוץ ציפי לבני, בעקבות שיחה שקיימה עם אבו מאזן בניו יורק בספטמבר האחרון (18.9): "סמנטיקה לא מעניינת אותי. צריך לגנות את הטרור גם אם קוראים לו התנגדות". לא צריך יותר משנייה כדי להבין שסמנטיקה מאד מעניינת את לבני. שהרי לא בכדי נמנעה לבני מן הניסוח ההפוך: "צריך לגנות את ההתנגדות גם אם קוראים לה טרור"; ניסוח כזה נשמע מופרך לגמרי.

* מרצה בכירה בחוג לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב. מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בכנס שכותרתו "אסירים ביטחוניים או פוליטיים?". הכנס התקיים באוניברסיטת תל-אביב ב-8 לינואר 2007. הוא אורגן על-ידי מרכז מינרבה לזכויות אדם, באוניברסיטת תל-אביב, ועל-ידי מרכז עדאלה.

¹ וליד דקה, "אסירים ביטחוניים או פוליטיים?", גיליון עדאלה האלקטרוני, גיליון 24, אפריל 2006. ראה:

<http://www.adalah.org/newsletter/heb/apr06/comei.pdf>

והשוו את כוחן של שתי הטאוטולוגיות הבאות: "טרור הוא טרור, גם אם קוראים לו התנגדות" ל- "התנגדות היא התנגדות, גם אם קוראים לה טרור".

מחקר של שעות מספר בספריה הלאומית בלונדון על השימוש במטבע "אסיר פוליטי" הוליד את הנתונים הבאים: עשרות הספרים ומאות המאמרים הדנים באסירים פוליטיים כוללים בקטגוריה זו בין היתר את המורדים בשלטון הגנרלים ביוון, את הדיסידנטים ברוסיה, את מתנגדי משטר האפרטהייד בדרום-אפריקה ומשטרי העריצות באסיה ובדרום-אמריקה, את אסירי המחתרת האירית, וקרוב אלינו – את אסירי המחתרות היהודיות בפלסטין של השלטון העותומאני והמנדט, את האסירים הפלסטיניים המתנגדים לכיבוש הישראלי, אבל לא את האסירים היהודים שרצחו פלסטינים. כלומר, אלה המכונים אסירים פוליטיים נתפשים כלוחמי חופש, המתנגדים לשלטון זר או למשטר עריץ. ההתנגדות לסיווגם ככאלה היא הכחשה עמוקה – בדרך כלל ממסדית – של צדקת מאבקם. מצד שני, כפי שמלמד התקדים האירי, ההודאה בכך שהמדובר באסירים פוליטיים היא צעד ראשון וחשוב בדרך לפתרון.²

ובכן, מה שעומד מאחורי הכינוי ה"ביטחוני" הוא קודם כל הרצון למחוק את הפוליטיות, ומובן שאין דבר פוליטי יותר מאשר הרצון למחוק פוליטיות. אולם בכך אין להסתפק, ויש לבחון גם כיצד פועלת המחיקה הזו דרך מטבע ה"אסיר הביטחוני". עמירה הס כתבה לא מזמן על הזגזוג המערכתית בין התייחסות פרטנית לאסירים בהם אנו דנים לבין התייחסות קבוצתית אליהם. אסירים פוליטיים גיילים זוכים ליחס פרטני, ואין שום שיוך קבוצתי שמשפיע על תנאיהם. אילו היו האסירים המכונים-ביטחוניים זוכים ליחס כזה, לא הייתה ניכרת אותה אפליה מבנית אותה מפרט וליד. מצד שני, אילו היו האסירים הללו מסווגים, למשל, כשבויים – ופלסטינים רבים אכן מכנים אותם כך – הייתה התייחסות אליהם קולקטיבית לגמרי: הם לא היו עומדים לדין, אלא היו מוחזקים כגוש אחיד, ללא תווי היכר מבדילים. אולם ישראל בחרה ביחס מזגזג, ולכן מהותית גם העובדה שבחירה זו נעשתה בעקיפין, באורח אגבי, כתוצאה משיקול ביורוקרטי, אדמיניסטרטיבי, של שירות בתי-הסוהר. הסימון הביטחוני מאפשר התנגדות נוחה בין האישי לקבוצתי. האנשים בהם מדובר נחטפים, מזוהים, נעצרים, נשפטים כיחידים; ואילו כתברים בקבוצה שמסוכנותה כבר הוכחה בשיפוט הפרטני הם זוכים ליחס מפלה בכל הרמות ונשללות מהם באופן גורף זכויות בסיסיות כגון חופשות, ביקורים של חברים וקרובים שאינם "מקירבה ראשונה", טלפונים, התייחסות, קציבת מאסרי עולם וקיצור תקופות המאסר. התייחסות הקולקטיבית מאפשרת להתייחס לאסירים הללו כאל קבוצה המאוחדת במהותה כסכנה ביטחונית, וכך לפגוע בזכויות היסוד המגיעות לכל אסיר פלילי כפרט יחיד ונמדדות על-פי מסוכנותו האינדיווידואלית.

אם כן, הכינוי ה"ביטחוני" משלב שתי תועלות: הוא מאפשר לשלול מן האסירים הפוליטיים את זכויותיהם הבסיסיות כפרטים שונים זה מזה, ובה בעת מאפשר גם את הדה-פוליטיזציה של מעשיהם, את טשטוש שאיפותיהם הפוליטיות. המשותף לשתי התועלות הללו גם יחד הוא שלילת הסובייקטיביות של האסירים – הן כאישים אינדיבידואליים הראויים ליחס פרטני והן כפועלים תבוניים, חופשיים-במהותם, החותרים למימוש חירותם. המטבע ה"ביטחוני" מוחק את היותם סובייקטים והופך אותם לאובייקטים: אובייקט – כמו קיר נופל, כמו גג נדלק,

² כאן ברצוני להוסיף בחטף, במאמר מוסגר, רק אזכור לשאלה שנותרת רחוק מחוץ לסדר היום הדי-ליברלי של הכנס הנוכחי – שאלת הפוליטיות של כל אסיר בכלל, ושאלת מעמדם של האסירים הפליליים הפלסטיניים. אבל זה, באמת, דיון למועד אחר.

כמו אבן קלע או סכין או ציפורניים – יכול להוות סכנה ביטחונית, מפניה עלינו לשמור את נפשותינו. סובייקט, לעומת זאת, הוא פוליטי, תמיד פוליטי.

שלילת התווית הפוליטית מן האסירים הללו וכינויים "ביטחוניים" באופן קיבוצי מהווים לפיכך שלילה של אנושיותם בשתי הרמות הנזכרות: שלילת האינדיבידואליות שלהם ושלילת הפוליטיות שלהם. אלא שכאן חשוב לזכור שזו האחרונה – הפוליטיות שלהם – איננה אינדיבידואלית. שלילת הפוליטיות מן האסיר הפלסטיני הפוליטי היא שלילה החורגת מהכחשת מעשה ההתנגדות המיוחד שלו; היא בהכרח שלילה של כל ההווה הפוליטית הפלסטינית, השלילה שכונתה בטעם על-ידי ברוך קימרלינג "פוליטיסייד". הדה-פוליטיזציה, אם כן, איננה רק של האסירים עצמם: המאבק הפלסטיני כולו הוא שמוכחש דרך התווית ה"ביטחונית", ההווה הפוליטית כולה היא שמאובנת והופכת למין אובייקט מסוכן עבור הסובייקט היחיד בסביבה. לכן התנגדותם אינה התנגדות ומאבקם אינו מאבק, מפני שאלה מלים שמאפיינות סובייקטים.

וכאן אפשר לחזור לדבריו של וליד דקה. דקה פונה להפליה הממוסדת כדי להסביר מדוע, למרות ש"המניע הלאומני" מהווה לכאורה מכנה משותף, האסירים ה"ביטחוניים" הערבים הם אסירים פוליטיים, בעוד שהאסירים ה"ביטחוניים" היהודים כאברושמי, עמיר, שקולניק ופופר אינם כאלה. אין המדובר בגזענות לשמה, אלא בהבחנה בין פוליטיקה לגיטימית לפוליטיקה לא לגיטימית, ודי לנו בכך שניזכר, בהקשר זה, במאסריהם הפוליטיים החוזרים ונשנים של סרבני הכיבוש לעומת הטיפול הממסדי הרך והמתחשב לו זכו סרבני ההתנתקות. את ההוכחה האולטימטיבית לצדקת הבחנתו של וליד דקה מספקת אורחת הכבוד שלנו היום, טלי פחימה. טלי זכתה לסיווג ה"ביטחוני" וליחס המזעזע השמור בדרך כלל לפלסטינים בלבד – יחס הכולל האשמות-שווא ביזאריות, הכפפה מוחלטת של שיקול הדעת של הרשות השופטת בפני השב"כ והתעללות מצד השב"ס – משום שהמאבק אליו התחברה היה מאבק המוכחש של הסובייקטיביות הפלסטינית, סובייקטיביות הנלחמת בדיוק על הכרתה ככזו. כאמור, צעד ראשון בדרך להכרה כזו יכול להיות – כמו במקרה של אירלנד – סילוק התווית "אסיר ביטחוני" והמתן ב"אסיר פוליטי".